

Kommentarer

”Uvitende outsider”. Tilsvar til professor Nils Giljes artikkel ”Apartheid-ideologi og materiell kultur – en analyse av Voortrekkermonumentet i Pretoria” i *Tidsskrift for kulturforskning*, Volum 6, nr. 1 – 2, 2007

Professor Nils Gilje har vært på oppdagelsesferd i Sør-Afrika. Iført feltdagbok og godt hjulpet av innfødte ”nøkkelinformanter” har han tatt Voortrekkermonumentet utenfor Pretoria nærmere i øyesyn. Gilje innrømmer åpent at han er en ”uvitende outsider” og at de informanter han så flittig beskriver og siterer, ikke er særlig representative. Likevel kaster Gilje seg begeistret ut i en tilsynelatende dyptpløyende analyse av moderne sørafrikansk historie og apartheidsystemet og om afrikandernes liv og lagnad. Selv om Gilje har lest H. Gillioms utmerkete bok ”The Afrikaners. Biography of a People”, avslører han gang på gang sine manglende kunnskaper om både apartheidpolitikken ideologiske grunnlag og dens utvikling.¹ Ikke minst gjelder dette begrepsbruken: fra den opprinnelige adskillelsespolitikken under statsminister Hendrik Verwoerd² til 1970- og 1980-årenes forsøk på å gjøre raseskilnepolitikken mer spiselig gjennom positivt ladete begreper som separat utvikling, hjemland, multinasjonal utvikling og plural utvikling.

Giljes afrikaanstalende sannhetsvitner fremstår som temmelig forskrudde fortidslevninger.³ De kan på ingen måte sies å målbære tanker og holdninger som deles

av det overveldende flertall av hvite i Sør-Afrika, verken engelsktalende og afrikaanstalende. Verre er det at Gilje synes å gå god for deres forsøk på å bagatellisere apartheidsystemets ugjerninger og den omfattende strukturelle vold som fant sted i den førtiårsperiode nasjonalistpartiet satt ved makten. Giljes informanter gis åpen mikrofon for å fortelle at det ikke var apartheidsystemet det var noe galt med, det var gjennomføringen av raseskilnepolitikken. Og om ikke det var ille nok, benyttet Gilje lange sitater fra apartheidhistorikeren F.A. van Jaarsveld uten å komme med et eneste kritisk motspørsmål til de påstander van Jaarsveld serverer.

Gilje er også innom organisasjoner som den antisemittiske og nazistiske Ossewabrandwag,⁴ der han presterer å skrive at ”ikke alle i Ossewabrandwag var like ille”, for så å nevne tidligere statsminister B.J. Vorster. Vorster var en av apartheidpolitikken mest aktive forsvare, og ble under annen verdenskrig internert for pro-tysk og pro-nazistisk virksomhet.⁵

Jeg trodde vi for lengt hadde sluttet å forsvare eller relativisere apartheidpolitikken i Sør-Afrika. Som Gilje selv skriver, slo FN fast at apartheidpolitikken var en forbrytelse mot menneskeheten. Giljes artikkel representerer tankegods fra en generasjon hvite sørafrikanere som intet har lært og intet har forstått. De står for holdninger som ikke er gangbare i dagens demokratiske og pluralistiske Sør-Afrika og som bringer moderne afrikandere i forlegenhet.

Det sier litt om det nye Sør-Afrikas overbærenhet og toleranse overfor tidligere politiske motstandere at Voortrekkermonumentet fortsatt står og at det fortsatt benyttes som minnesmerke over "Det store trekket"⁶ og slaget ved Blood River i 1838. Det Gilje ikke nevner, er at det i kjelleren i monumentet er laget en utstilling som søker å sette "the Great Trek" inn i en større internasjonal sammenheng, og påviser likheter og ulikheter med andre større folkeforflytninger.

Voortrekkermonumentet er en arkitektonisk heslighet med en fabelaktig beliggenhet, og trekker fortsatt til seg et stort antall besøkende (selv om det nye apartheidmuseet i Johannesburg har langt flere gjester per år). Monumentet står som et kraftfullt og skremmende symbol for "Afrikas hvite (og utvalgte) stamme" og dens historiske forhold til Sør-Afrika, for "the Great Trek" som en moderne utgave av den bibelske Exodus og som uttrykk for møtet mellom "barbari" og "sivilisasjon". På marmorrelieffene i minnehallen er "sivilisasjon" alltid fremstilt som hvit og "barbari" som svart.⁷

Professor Gilje gjør et stort nummer av at fargede sørafrikanere ("coloureds") ikke er avbildet på relieffene i Voortrekkermonumentet. Men monumentet er jo nettopp viet til møtet mellom Guds utvalgte folk (afrikanderne) som kom sørfra og svarte folk, bl.a. zuluer og xhosae. Afrikanderdommens historiesyn var basert på at trekkerne kom til herreløse områder (selv om moderne forskning har vist at områdene var befolket lenge før the Great Trek.) Denne historiefremstilling i svart og hvitt hadde ikke plass til de fargete, selv om de utgjorde en betydelig gruppe under vandringen nordover. Fornektelsen av de fargetes tilstedeværelse ser vi også på beskrivelsene fra

Boerkrigen, der det deltok et stort antall fargete i ulike posisjoner hos både engelskmenn og afrikandere.⁸

Professor Gilje er i tvil om de historiske frisene i Vortrekkermonumentet er uttrykk for apartheidideologi. Det kan så være, hvis man kunne tillate seg å se et monument isolert fra sin tilblivelseshistorie og bruk. Det kan man imidlertid ikke gjøre, særlig ikke i Sør-Afrika. Vortrekkermonumentet står med sin "heltesal", sitt laager, sine hjørnevakter og "sivilisasjonens evige flamme" som en heslig påminnelse om det verste raseskillesystemet verden hittil har sett – apartheidstaten.

Neste gang professor Gilje drar på feltbesøk, kan anbefales heltemonumentet "Heroes' Acre" utenfor Namibias hovedstad Windhoek. Friluftsmonumentet er en gave fra nordkoreanske myndigheter og inneholder noen marmorfriser som er forbausende like de man finner i Voortrekkermonumentet. Men i frisene i Windhoek representerer de svarte sivilisasjonen og de hvite barbariet. Interessant nok har frigjøringsbevegelsens soldater, med SWAPOs leder Sam Nujoma i spissen, skjeve øyne.

NOTER

1. Se nærmere i Brian Bunting: *"The Rise of the South African Reich"*, International Defence and Aid Fund, 1986, Joseph Lelyveld: *"Move Your Shadow"*, Jonathan Ball, 1986 og Allister Sparks: *"The Mind of South Africa"*, Jonathan Ball, 1990
2. Vervoerd ble sterkt inspirert av nazistiske raseteorier under sine studier i Nederland i 1930-årene.
3. Et eksempel på hvite ekstremistgrupperinger er Afrikaanse Werstandsbeweging - AFW, se Arthur Kemp: *"Victory or Violence. The Story of the AFW"*, Forma Publishers, 1990. AFW har kontakt med vår hjemlige nynazistiske bevegelse Vigrid. I 1986 hadde AFW en stor mønstring ved Voortrekkermonumentet.
4. For nærmere analyse av Ossewabrandwag

(OB), se George Cloete Visser: *"OB: Traitors or Patriots"*, Macmillan, 1976

5. Vorsters utsagn fra 1942 fortjener å bli nevnt: "We stand for Christian Nationalism which is an ally of National Socialism. In Italy it is called Fascism, in Germany German National Socialism and in South Africa Christian Nationalism".
6. En god fremstilling av "The Great Trek" er gitt i Oliver Ransford: *"The Great Trek"*, Cardinal, 1974
7. Det er imidlertid ett unntak: En høvding fra barolongstammen er fremstilt i alvorlig samtale med en av de hvite trekkerne.
8. Se P. Warwick: *"Black people and the South African War 1899 – 1902"*, Cambridge, 1983

Jon Bech

Svar fra Nils Gilje

Kanskje hadde Jon Bechs kommentar til min artikkel om apartheidideologiens plass i Voortrekkermonumentet i Pretoria (*Tidsskrift for kulturforskning*, nr. 1-2, 2007) fått en litt annen utforming dersom jeg innledningsvis hadde gjort det klart at jeg er en varm tilhenger av ANC og alltid har vært kritisk til apartheidregimene i Sør-Afrika. Men jeg er usikker. Bech liker ikke det informantene sier. Det får så være. Mer problematisk er det at han ikke makter å skille mellom det informantene sier og det forskeren sier. Han siterer følgende uttalelse fra en av mine informanter: "Ikke alle i Ossewabrandwag var like ille". Men i sin kommentar presenterer han dette som min posisjon. Det er ikke min posisjon, og det er ikke jeg som sier dette. Jeg går heller ikke god for det informantene uttaler, slik Bech synes å tro. Bech betrakter også informantene mine som "forskrudde fortidslevninger". Her er jeg nok mer pessimistisk enn Bech. De store surveyundersøkelsene om

den hvite afrikaanstalende befolkningens holdninger og verdier viser dessverre at apartheidideologien fremdeles har en sterk plass i denne befolkningsgruppen.

Kulturforskning baserer seg ofte på det såkalte subjektivitetsprinsippet. Den sentrale antagelsen er at utsagn og handlinger må studeres og beskrives ved hjelp av termer som tilhører aktørens situasjonsorientering eller hans definisjon av situasjonen. Aktøren (informanten) kan meget vel ha feilaktige og ideologiske oppfatninger av sin verden, men slike oppfatninger sier noe om hvordan aktører forstår en bestemt situasjon og hvorfor de handler som de gjør. Slike subjektive perspektiv spiller en sentral rolle i artikkelen, men forfatteren deler ikke nødvendigvis disse synspunktene.

Siden Bech ikke skiller mellom det jeg sier og det informantene sier, forstår han heller ikke hvordan jeg bruker apartheid-historikeren F.A. van Jaarsveld. I teksten gjør jeg det helt klart at det dreier seg om en apartheidhistoriker. F.A. van Jaarsvelds historieverk benyttes som kilde til å forstå hvordan mange hvite sørafrikanere i 1970-årene forsøkte å legitimere apartheid. Teksten forteller oss noe om perspektiver og begrepsbruk (for eksempel "multinasjonal utvikling" etc.). Men det betyr ikke at jeg deler disse perspektivene. Faktisk har jeg en oppsummering i fem punkter der jeg eksplisitt kritiserer F. A. van Jaarsvelds fremstilling. Jeg forsvarer selvfølgelig ikke apartheid, og jeg ønsker heller ikke å relativisere apartheidperioden, slik Bech synes å tro. Jeg skriver i min artikkel at apartheid var en forbrytelse mot menneskeheten. Jeg ser ikke noe behov for å relativisere denne oppfatningen.